

CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARININ İDEOLOJİK TEMELLERİ*

*Ufuk ŞİMŞEK***

*Birgöl KÜÇÜK****

*Yavuz TOPKAYA*****

ÖZET

19 ve 20'nci yüzyıllarda ulusçuluk ideolojisine sahip devletler, ulus-inşa sürecinde eğitimi bir araç olarak kullanmışlardır. Devletler kendi varlıklarını ve meşruiyet ilkelerini toplumsal zeminde sürekli kılmak için ideoloji ve eğitim gibi araçları kullanır. İdeoloji aracılığıyla siyasal iktidar kendi ilkelerini topluma aktarır. Eğitim ise bu aktarımın kurumsal zeminini sağlar. Eğitim ve ideoloji bu anlamda birbirine eklenmiş ikili olgudur. Bu bağlamda Cumhuriyetin kurucu kadrosu, istenilen yeniden inşayı gerçekleştirmek için modern devletin tüm olanaklarını (eğitim, aile, hukuk, ordu, polis, iletişim, ulaşım vb.) kullanmıştır. Bu araçlar içerisinde en önemli olmasa bile en kritik olan unsurlardan birisi de eğitimidir. Devleti inşa edenler, devlet ideolojisinin bireylere tam manasıyla özümsetilmesini ve bu ideolojinin meşru gösterilmesinde eğitimi bir araç olarak kullanmışlardır. Bundan dolayı mevcut yapının sistematik bir biçimde değiştirilmesi ya da yenilenmesinde eğitim unsurundan her yeni kurulmuş devlet gibi Türkiye Cumhuriyeti devleti de faydalanmıştır. Bu çalışmada, Cumhuriyet döneminde çağa uygun bir ideoloji benimsenmiş midir? Benimsenen ideolojinin içeriği nedir? sorularına cevap aranacaktır. Bu araştırmada betimsel bir yöntem benimsenmiştir. Betimsel araştırma olayların, objelerin, varlıkların, kurumların ve çeşitli alanların ne olduğunu açıklamaya çalışır (Kaptan, 1998: 59). Çalışma sonucunda, Cumhuriyetin eğitim ideolojisinin, dönemin dünyası bağlamında anlaşıldığı görülmektedir. Mustafa Kemal (Atatürk) döneminde 'Modern Batı'yı eğitimin kullanımı bağlamında ilerleme, bütünleşme, ulusçuluk, sekülerleşme ve birliği temel alan tutarlı ve pragmatik bir eğitim politikasının benimsendiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Politika, İdeoloji.

* Bu makale Yrd. Doç. Dr. Ufuk ŞİMŞEK'in Doktora tezinin bir bölümünün geliştirilmiş hali olup, 1-3 Ekim 2012 tarihleri arasında Sinop Üniversitesinde düzenlenen Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Bilimleri Araştırmaları Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, El-mek: ufukersegun@gmail.com

*** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, El-mek: birgulkucuk@atauni.edu.tr

**** Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, El-mek: yavuz_topkaya@hotmail.com

IDEOLOGIC BASICS OF EDUCATIONAL POLICIES IN REPUBLICAN PERIOD

ABSTRACT

States having nationalistic ideology, employed education as an instrument in the process of nation building. States use instrument such as education and ideology to make their existence and legality perennial on social base. Political government transmits its principles to society through the ideology. Education provides institutional ground this transmission. The education and the ideology is phenomena which is articulated. Founders of the republic used all of resources of the states (education, family, law, army, police, and communication, transportation so on) to actualize the desired reconstruction. Education is one of the most critic elements. Because, education provides people consisting of state to be comprehended the ideological structure, which is the basic component of states and seemed legal. Therefore, Turkish Republic benefits from the education component, as other new states, in the systematic process of changing and regenerating of present constitution. In this study, it was sought to answer that if contemporary ideology was adopted? What content of the adopted ideology was? Descriptive method was used. Descriptive research tries explaining what events, objects, existences, institutions are (Kaptan, 1998:59). As a result of this study, it was seen that ideology of republic was understood in the context of that time. At the time of Mustapha Kemal (Ataturk) pragmatic and consistent educational policy aiming progress, integration, nationalism, secularization was adopted.

Key Words: Education, Policy, Ideology.

Giriş

İnsanın varoluş mücadelesinde, aklı ile ürettiği bilgilerin (kültür) yeni nesile aktarılması insan türünün devamlılığı için hayati derecede önemli olmuştur. Yetişkin nesil elde ettiği yaşam deneyimini genç kuşaklara aktarmadığı takdirde insan türünün yok oluşu kaçınılmazdır. Bu zorunluluk, eğitim olarak adlandırdığımız sosyal kurumu doğurmuştur. Hiç şüphesiz tarihsel süreç içerisinde insanlık, farklı toplum biçimlerinde (avcı-toplayıcı, tarım, sanayi vb.) yaşamıştır. Bu süreç içerisinde içeriği ve yöntemi değişse de eğitim zorunluluğu değişmemiştir. Devletlerin teşekkül etmediği arkaik dönemde aileler, çocukların eğitiminden sorumlu olmuş, bugün için basit diyebileceğimiz avlanma ve bitki toplama becerileri gibi konuların aktarımı yapılmıştır. İnsanlık, nüfus artışı ve yerleşik hayata geçişe bağlı olarak klanlar, beylikler vb. biçimlerde örgütlenmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak eğitimin içeriği ve mahiyeti de değişmiştir. Tarım bilgisi, hayvancılık gibi konular formal ya da informal yollarla genç nesle aktarılmıştır. Toplumlar büyüyüp devlet ihtiyacı zorunlu hale gelince devlet, askerlik başta olmak üzere kendi insan ihtiyacını karşılamak için eğitime kısmi olarak el atmıştır. Hem mevcut devlet ideolojisini aktarmaya hem de ihtiyacı olan insan kaynaklarını yetiştirmeye başlamıştır. Fakat geleneksel devlet anlayışında eğitim hiçbir zaman çok yaygın ve sadece devletin kontrolünde olmamıştır.

Modern dönemle birlikte tarihte eşi görülmemiş bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bilim ve sanayi devrimi, yeni bir toplumsal formasyon yaratmıştır. Yüzbinlerce insanın birlikte yaşadığı şehirler oluşmuş ve devasa bir bilgi birikimi oluşmaya başlamıştır. Farklı bölgelerden

Turkish Studies

şehirlere gelen yüzbinlerin birlikte yaşayabilmesi için ilk önce aynı dili konuşan ve aynı dünya görüşünü paylaşan bir toplum oluşturma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin beraberinde getirdiği şehirleşme, bilim devrimin yarattığı korkunç bilgi üretimi, bunların genç nesle aktarılması sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu zorunluluklar, devletleri eğitimi kontrol ve yönetmeye sevk etmiştir. Eğitim, artık ailenin tek başına yapabileceği bir iş değildir. Çünkü ortak bilinç oluşturma zorunluluğu ve mevcut bilginin boyutu ve aktarılması meselesi artık devlet kontrolünde uzmanlık gerektiren bir mekanizmayı zorunlu kılmıştır. Ayrıca siyasi iktidarların meşruiyet zeminleri değişmiş ve yeni meşruiyet anlayışları ortaya çıkmıştır.

Meşrulaştırma, siyasi iktidarların; ideoloji de meşrulaştırmanın gerekli bir aracıdır. Meşrulaştırma ve ideoloji iç içedir. Meşrulaştırılan ideolojidir ve belli bir değer, bilgi, inanç, tutum ya da davranış tarzının meşrulaştırılması için de ideolojiler gerekli bir öğedir (İnal, 2004: 55). Eğitim kurumları, siyasi sistemin kendini meşrulaştırmada ideolojilerin üretildiği en önemli kurumlardır. Tüm toplumlarda eğitim tüm yönleri ile hakim ideoloji tarafından belirlenir. Bu bağlamda eğitim, egemen ideolojiyi besleyerek sistemin kendini yeniden üretmesine büyük katkı sağlar. Uluslaşma ve modern devletin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için ortak bir kültüre sahip bireylere olan ihtiyacı, okulların devlet tarafından desteklenmesine neden olmuştur. (Gökçe, 2000: 85-86).

Problem Durumu

Günümüz eğitim tartışmalarında cumhuriyet dönemi eğitim politikalarına sıkça atıf yapılarak otoriter, baskıcı, çağdaş, çağdışı gibi nitelermeler yapılmaktadır. Oysaki Osmanlı Devleti gibi büyük bir medeniyetin mirasçısı olan yeni cumhuriyetin politikalarını, çağdaşları olan devletlerle mukayese ederek ve dönemin genel konjonktürünü dikkate alarak değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Bu sağlıklı değerlendirmeler günümüz eğitim yaklaşım ve politikalarını sağlıklı değerlendirebilmemize de katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışmamızda, Cumhuriyet döneminde çağa uygun bir ideoloji benimsenmiş midir? Benimsenen ideolojinin içeriği nedir? sorularına cevap aranacaktır.

Amaç

Bu araştırmada, yeni kurulan devletin çağa uygun bir eğitim anlayışı benimseyip benimsemediği ve eğitim anlayışını oluşturan temel fikirlerin ne olduğu sorularına cevap aranacaktır.

Yöntem

Bu araştırmada betimsel bir yöntem benimsenmiştir. Betimsel araştırma olayların, objelerin, varlıkların, kurumların ve çeşitli alanların ne olduğunu açıklamaya çalışır (Kaptan, 1998: 59).

Bulgular ve Sonuçlar

Ulus-Devlet ve Eğitim

Avrupa'da modernliğin belirginleşmesi ile ulusal eğitim olgusu da vurgulanmaya başlamıştı. Modern devletler doğası gereği kendilerini ebedileştirmek için çocukları sadakatli yurttaşlar yapmak yolunu seçmiş ve okulu icat ederek, eğitimi kurumsal bağlamda devreye sokmuştur. Nitekim Sparta modelinden bir hayli etkilendiği bilinen Jean Jacques Rousseau iki yüzyıldan daha fazla süre önce yurtseverlik duygusunu hem yaratılabileceğini hem de şekillendirilebileceğini iddia etmişti. Bu anlayışa göre hükümetlerin görevi, ulusun çocuklarını şekillendirmesi gereken eğitim kurumunu biçimlendirmektir. Onun formüle ettiği ilkeler Avrupa içinde ve dışında ulusal eğitim sistemlerinin oluşmasında güçlü iticiler oldular (Wiborg, 2000:

Turkish Studies

235). Bu anlayışa paralel olarak belli bir coğrafi sınır içerisinde ortak bir ulusal kimlik geliştirmede yararlı bir araç olarak eğitimin kullanılması fikri, geç 18.yüzyılda doğmuş oldu (Wiborg, 2000: 236).

Bu süreçte Fransa ve Almanya’da iki farklı ulus-devlet oluşumu gerçekleşti. Fransız geleneğinde ulus-devlet siyasal ve kurumsal söylemlerle anlaşılırken ulusallık devlet merkezli ve homojen olarak görüldü. Devrimci ve cumhuriyetçi yurttaşlık ve ulusallık tanımlamaları güçlendirildi. Fakat Fransız ulusallığı siyasal birlik vurgusu yapmakla birlikte, kültürel birlik çabalarını ihmal etmedi. Fransız örneğinde ulusa siyasi katılım için kültürel asimilasyon gerekli görüldü. Diğer bir ifadeyle Fransız örneğinde ulusallık devlet merkezli ve asimilasyoncu. Alman anlayışında ulusa üyelik ise halk merkezli ve ayrıştırıcıydı. Almanya’da ulusal duyguların ulus-devlet yaratılmadan önce var olduğu kabul edildiği için, Alman ulus fikrinin ne siyasal söylemlerle ne de soyut yurttaşlık fikri ile ilgili herhangi bir şeyle anlaşılamayacağına inanıldı. Devletini arayan bu Alman ulusu, evrensel siyasal değerlerin bir ürünü olarak düşünülmedi. Organik kültürel, dilsel ya da ırksal bir topluluk olarak algılandı. Bu ulus anlayışında ulusallık politik değil etno kültürel bir olgudur (Brubaker, 1992: 1). Her iki yönelim zıtlık içinde olmakla birlikte Rousseau ve Herder’in fikirleri, aynılığı yaratmada temel araç olarak eğitime yoğunlaşmış ulus-devletlerin oluşumu üzerinde büyük bir fikrinsel etkiye sahip olmuşlardır.

Rousseau’ya göre ulusal karakter, her insanda doğal olarak var olmakla birlikte eğitim vasıtasıyla yaratılmaya ihtiyaç duyar. Ortak kültürel benzerlikler olmadan devletin var olmasının zor olabileceğini düşünen Rousseau, insanların bağlılık duygusunu paylaşması gerektiğini ve siyasal kültürün yurttaşla beslenmesi gerektiğini iddia etti (Qvortrup, 2003: 77). Kamu eğitiminin fonksiyonu erdemli yurttaş yetiştirmektir. Diğer bir deyişle kamu eğitiminin amacı, öğrencinin kendi kimliğinin mekânının ulus olmasını sağlamaktır (Trachtenberg, 1993: 234-238). Ne eğitim, din, oyun, festivaller ne de askeri eğitim kendi haline bırakılmaz. Bireyleri ulusal statüye çıkarmada eğitimin rolüne vurgu yapan Rousseau, bundan dolayı da yurttaşlar olarak gelecekteki görevleri için çocukların eğitiminin ailelerinin insafına bırakılmayacağını ifade eder. Bu bağlamda kamu eğitimi devlet tarafından sağlanmak zorundadır. Bu, tüm meşrulaştırıcı hükümetlerin temel fonksiyonudur.

Herder’e göre eğer insanlar ulusal dil ve tarih içerisinde tutulan ortak düşünce, his ve anlayışa sahipse halk organik devletin bir parçasıydı. O zaman var olan yurtseverlik duyguları geliştirilmeliydi (Wiborg, 2000: 237-239; Perkinson, 1965: 89-92). Yaşamı boyunca eğitimin, ulusun kendi dilinde yapılması gerekliliğini vurgulayan Herder (Speqncer, 2007: 100), eğitimin devletin gelişiminden ziyade halkın kendisinin gelişimi için önemli olduğunu iddia etti. Ona göre eğitim iki amaca hizmet etmeliydi. İlki, ulusun artık siyasi yöneticilere ihtiyaç duymayacak seviyeye gelmesine rehberlik edecek ve eğitim fikrini yayabilecek halk adamlarının oluşumuna hizmet etmektir (Barnard, 1969: 394). İkincisi, eğitim halkın tarihsel bilincini sağlama alan kültürel mirasın nesilden nesile aktarımını sağlayan etkili bir araç olarak işlev görmeliydi (Barnard, 1963: 205-206).

Eğitim hakkında Herder ve Rousseau arasındaki farklılıklara rağmen, devlet ve ulus arasındaki bağı oluşturacak ulusallık duygusunun gerekliliği konusunda mutabıktırlar. Halka belirli bir vatan sevdirmelidir. Bu, farklı bir ulus kimliği iddiası ve birleşmiş bir kültür söylemi ile olacaktır.

Bu düşüncülerin fikirleri Avrupa’da ulusal eğitim sisteminin yaratılmasında başlangıç noktası olarak hizmet etti. Bu süreçte eğitimin rolü, tüm yurttaşlara ulaşılması, ulusal dil ve literatürün yükseltilmesi ve yerli ulusal tarih ve sembollerin düzenlenmesi bağlamında çok önemliydi. Bu fikirler Avrupa’da büyük bir hızla yayıldı (Wiborg, 2000: 241). Örneğin Fransa’da 1880’lerin reformlarında ilköğretim genel ve zorunlu yapıldı (McLaren, 1981: 323). Tek amaç

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

(seküler aydınlanma), tek program (tüm okul çocuklarının öğrenmesi gereken aynı içerik) ve tek dil (Fransızca) üzerine oturan ulusal yönetim çatısı geliştirildi. Ülke boyunca standartlaştırılmış okul sistemi vasıtasıyla Fransızlığın yaratımı için kültürün homojenleştirilmesine çalışıldı (Brubaker, 1992: 107).

Modernliğin esas sahipleri gibi modernlik karşısında mağlup olmuş ülkelerin siyasi liderleri de eğitimi, ulus inşasının ve siyasi gelişmenin bir parçası olarak gördüler. Çünkü sosyal bir değişimde eğitim en önemli enstrümanlardan biriydi. Ayrıca yenilgiye uğramış ülkelerin liderleri için eğitim, kendi fikirlerini topluma kabul ettirme yolunda en önemli devlet kurumu durumundaydı. Dolayısıyla sosyal inşacılar yeni bir toplumsal düzen yaratmada eğitimin gücüne inandılar. Modern eğitim, insanları gelenekselden moderne dönüştürmede temel bir faktördü (İnkeles, 1969:211).

Modernleşmeye yönelen mağlup ülke liderlerinin temel ideolojisi ulusçuluktur. Modern eğitim ve ulusçuluk arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki modernleşmeye yönelirken toplumdaki birliği temin etme noktasında belirginleşir. Ulusçuluk birliği oluştururken, ırksal orijin, dil benzerliği, dinsel kimlik ya da herhangi bir unsura atıf yaparak bunu sağlayabilir. Fakat hangi unsur temel alınırsa alınsın ulusçuluk kendi amacını eğitim organizasyonuna yansıtır. Eğer bir ulus yasal olarak bir devlet şeklinde organize olmuşsa, devlet ulusal bir dil üzerine temellenebilir, tarafsız seküler okul sistemini oluşturabilir ve yerel farklılıkları dikkate almaksızın ayrı parçaları bir ulusa entegre edebilmek için eğitim yönetimini ve programını merkezileştirebilir. Burada amaçlanan ideal bir ulus oluşturmaktır.

Eğitim aracılığıyla devletler, tüm halkın düşünce ve değer yargılarının bir ‘erime potası’ içinde kaynaştırılıp bütünleştirilmesini gerçekleştirme amacına yönelir. Bundan dolayı devletler eğitimin tüm aşamalarında kendi ideolojilerini aktarır. Devletler, “eğitim vasıtasıyla kendi ideolojik sembollerini, simgelerini ve dilini topluma yayarak” toplumu kendi kurgusuna göre kimliklendirir (Çetin, 2001:201-211). Eğitim olgusu tüm devlet biçimlerinde var olmuştur. Fakat toplumun tümünü kapsayan ve çoğu zaman zorunlu ve parasız olan merkezi eğitim modern devlete özgü bir şeydir. Ulusları ile hangi unsurla bağlı olursa olsun modern devletlerin hepsi eğitimi bir yeniden inşa aracı olarak kullanırlar. Modern devletin ulus-inşa etme eğilimi, eğitimin bu yolda bir araç olarak kullanılmasına neden olmuştur.

Tüm toplumlar eğitimi, kendi üyelerinin entegrasyonu ve sosyalleşmesi için kullanırlar. Amaç, bir sosyal düzenin yayılması ve hayatta kalması için gerekli bilgi yetenek ve değerler sistemini yaratmaktır (Gaworek, 1977:55). Eğitim bu yolda ulus-devletin siyasi kültürüne uygun tasarlanmıştır. Dünyadaki birçok ülkede eğitimin siyasi sponsorluğu (modern devletin bütün desteği) bu sistemlerin iki temel amacını temin eder. İlki, destekleyen rejimin doğasını meşrulaştırmak ve ebedileştirmek, ikincisi ise toplumsal olarak kabul edilebilir rejimin normlarını destekleyecek ve yükseltecek yurttaş üretmektir (Gouttman, 1977: 129). Diğer bir ifadeyle modern devletle birlikte eğitim sürecinin merkezileştirilmesi ve birleştirilmesi, geleneksel aidiyet biçimlerinin yerine yenisinin konulması ve ulus inşası gündeme gelmiştir. Ulus-devletler, ulusçuluğu araçsallaştırarak, etnik farklılıkları entegre etmeye başlamışlardır (Parlak, 2005:97).

Özellikle kurumsal zeminde okullar, egemen ideolojilerin en etkili biçimde çocuklara aktarılma ve benimsetme işlevini yerine getirmesi bakımından önemli bir görev yerine getirmişlerdir. Eğitim ve ideoloji bu anlamda birbirine eklenmiş ikili bir olgudur (Parlak, 2005:91). Egemen ideoloji veya resmi ideoloji, eğitim ve öğretimi şu boyutlarda etkiler; 1- Eğitim politikaları, hedefleri, amaçları ve sonuçlarını belirler. 2- Okul çevresindeki davranış ve değerleri belirleyip, kuvvetlendirir. 3- Okulun resmi müfredatını oluşturan bilgi ve yetenekler üzerinde etkili olur (Gutek, 2006:181). Bu durumu bütün modern devletlerde gözlememiz mümkündür. Ulus-devletlerin ve ulusçuluğun ortaya çıkışı ile birlikte organize eğitim kurumları oluşmuş (Güven,

Turkish Studies

2000: 34), devletin ideolojik söylemini kurgulama ve aktarma işlevi, yani “uluslaştırma” işlevi, geleneksel eğitim öğretim işlevine ilave olarak okulların sorumluluğuna yüklenmiştir (Gutek, 2006: 165).

Her ne kadar ulus inşasında ulusun temeline ortak geçmiş ve gelecek inancını koyan yurttaş temelli model ve ulusu soy, kan ve etnik unsurlar üzerinden düşünen etnik temelli model gibi iki modelden söz edilse de (Kaya, 2006: 100) ister etnik temelli ister demokratik diye adlandırılan ulus-devlet olsun hepsi homojen bir ulus oluşturmak ister. Ulus-devletlerin amacı, siyasal iktidarı merkezileştirmek, kültürü standartlaştırmak, hukukta eşitliği ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamaktır (Sarıbay, 1997: 4). Okul ve asker ocakları gibi kanallarla merkezdeki seçkin sınıfla temasa geçen kenardaki cemaatler, yavaş yavaş sisteme katılmaya başlar. Bu evrede devlet, politik birliğini ve ekonomik modernleşmesini tamamlayabilmek için ulusçuluğu araç olarak kullanır. Devlet daha evvel görülmemiş bir boyutta ulusal eğitim sistemleri kurmaya, standart ulusal diller dayatmaya, ulusal kültürü üretmek amacıyla ulusal bayraklar, marşlar, semboller, törenler ve gelenekler icat etmeye girişir (Tilly, 2005: 38). Ulusal kimlik ya da homojenleştirme çabası olarak uluslaştırma, üç temel aracı kullanarak bunu gerçekleştirmeye çalışır. Bunlar okul (eğitim), ordu (zorunlu askerlik) ve sandık (siyasî katılım)tır (Erözden, 1997: 123).

Ulus-devlet, eğitimi zorunlu kılmış ve merkezileştirmiştir. Zorunlu eğitim sistemi içinde, toplumu oluşturan bireylere ya da yurttaş adaylarına öncelikle ulusal dil öğretilmektedir.

Merkezi biçimde tespit edilen ders programlarına göre yürütülen zorunlu eğitim kanalıyla bireylere ulus bilincinin aşılması söz konusudur. Zorunlu eğitim içerisinde sadece dil öğretimi değil aynı zamanda ulusal tarih ve ulusal coğrafya öğretimi de ders programlarında başat konumdadır. Bu yolla yurttaş haline dönüştürülmek istenen bireylere, ‘vatan’ ve ‘tarihsel birliktelik düşüncesi’ verilmek istenir (Erözden, 1997: 124; Kaya, 2006: 100).

Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları ve İdeolojik Temeli

Bu doğrultuda modern dünyaya uyum sağlamak isteyen Cumhuriyet kadroları bu aracı kullanmakta hiç gecikmeyecektir. Bu bağlamda kurucu kadro istenilen yeniden inşayı gerçekleştirmek için modern devletin bütün kontrol unsurlarını devreye sokacak, modern devletin toplumu dönüştürme yönünde eğitim, aile, hukuk, ordu, polis, iletişim, ulaşım olmak üzere birçok aracını kullanacaktır.

Anadolu temelli ulusçuluğa yönelen Cumhuriyet kurucularının ellerinde, Kurtuluş Savaşı sonrası Anadolu’da etnik ve dinsel bakımdan büyük oranda homojen olmakla birlikte istenilen düzeyde ulusal bilince sahip olamayan bir toplum vardı. Kemalistler, İslami- Arap kültüre sahip, dilleri modern teknolojik ihtiyaçları karşılamada yetersiz, tarihsel geleneği saltanat ve hilafete ve dilleri Kur’an harflerine dayanan mevcut toplumu, modern bir topluma dönüştürmek istiyorlardı. Başka bir anlatımla Mustafa Kemal ve ekibi sadece siyasal, sosyal ve kültürel kurumları değil, Türk toplumunun değerler sistemini, bakış açısını ve zihniyetini değiştirmek arzusundaydılar. Buna erişmek için modern bir Türk dili ve literatürü yaratılmıyordu. Osmanlı Devleti’nden “boşanmış” bir Türk tarihi icat edilmeliydi. Böyle radikal bir değişim yalnızca evrensel eğitim yönetimi ve merkezden kontrol ile gerçekleştirilebilirdi (Hans, 1958: 7).

Mustafa Kemal Modern Batıyı “eğitim” in kullanımı bağlamında da anlamış olarak, ilerleme, entegrasyon, ulusçuluk, sekülerleşme ve birliği temel alan tutarlı ve pragmatik bir eğitim politikası benimsedi. Bu bağlamda mevcut dinsel ve seküler okullar arasındaki ikiliği, seküler okullar lehine kaldırmak gerekiyordu. Seküler okulların kurulmasına yönelik sistematik çaba, 1924’te dinsel okulların kaldırılması ile başladı (Çaycı, 1995: 31; Szyliowicz, 1969: 161). Ulemanın kontrolü altındaki dinsel eğitim evvela sınırlandırıldı sonra da yasaklandı (Shanks, 1999:

136). 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm eğitim kurumları Eğitim Bakanlığı kontrolüne alındı (Genç, 2005: 23; Kazamias, 1966:118). Aynı yıl içinde Hilafet ve Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırıldı. Özel ve yabancı okullar Milli Eğitim Bakanlığı'nın kontrolüne verilmiş, tüm dini propaganda ve simgelerin kullanımı yasaklanmıştı. Milli Eğitim Bakanlığı yabancı okulların denetlenmesi ile ilgili bir tüzük hazırladı. Tüzük hükümetin yabancı okullardan isteklerini şöyle sıralamaktadır. “Hiçbir okul kitabında Türklerin aleyhinde bir kelime ve ifade bulunmayacak, Türklerin dününü ve bugününü kötüleyen cümlelere rastlanmayacaktır. Türk tarihine ve coğrafyasına dair en ufak bir yanlış görülmeyecektir. Türk toprakları hiçbir memleketin parçası olarak gösterilmeyecektir. Kitaplarda hiçbir yabancı memleketin propagandası yer almayacaktır. Bütün yabancı okullarda haftada beş saat Türk dili, Türk tarih ve coğrafyası okutulacaktır. Bu dersleri okutan öğretmenler Türk olacak ve Eğitim Bakanlığı tarafından seçilecektir. Okullarda her türlü din propagandası yasaktır. Dini semboller ancak okulların kiliselerinde bulunabilir. Okul kitaplarının hiçbirisinde dini telkinler yapan semboller bulunmayacaktır (Tekeli, 1983: 660; Başgöz, 1999: 80-81). Orta eğitim herkese açık ve parasız olurken, zamanla karma eğitime geçildi (Dumont, 2005: 146). Gerekçe ise eğitimde amaç ve denetim birliğini sağlamak ve “milletin düşünce ve duygu bakımından birliği”ni temin etmektir (Sakaoğlu, 1992: 23). İlahiyat-karşıtı ve tanrı merkezilik-karşıtı pozitif bilimlerin tahsiliyle bağlantılı idealleri öğretecek bir eğitim sistemi yerleştirilmeye çalışıldı. Fakat bu amaca 1924'te ulaşılamadı. İlkokullarda din dersi verilmeye devam etti. 1927'de bu dersler velilerin isteğine göre verilmeye başlandı. 1928'de CHF'nin devlet üzerindeki konsolidasyonu tamamlandıktan sonra dini teori ve pratiği dışarıda bırakan ulusal eğitim programını uygulamaya geçirebildi. Milli Eğitim Bakanlığı din derslerini okul müfredatlarından çıkarmak için adımlar attı. 1928'de Arapça ve Farsça dersleri üniversite düzeyinde uzmanlık bölümlerinde okutulmak üzere kaldırıldı. Din dersleri şehirlerdeki ilkokullarda 1930'da ortaokullarda 1931'de kaldırıldı. Köy okullarında ise bu değişim 1933'te gerçekleştirildi (Davison, 2002 : 262-263; Berkes, 2002:533). Bu doğrultuda Cumhuriyet'in ilk on yılında devlet tarafından desteklenen hiçbir din eğitimi okulu kalmadı.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu birleşik, modern seküler, eşitlikçi ve ulusal bir eğitim sistemi yaratmanın alt yapısını oluşturuyordu. Sistemin, ulusçuluğu geliştirme rolünün olması, ulusal kimlik yerine İslami kimliğe sahip olan ve bölgesel, kabilesel, ırksal ve dilsel farklılıkların olduğu bir toplumda eğitimin birleştirilmesi, ulus inşası açısından çok önemliydi (Winter, 1999: 239). Yeni seküler ve ulusal ahlâkın kitlelere ulaşabilmesi için ve bireylerin ailelerine, ekonomilerine ve uluslarına faydaları olabilsin diye eğitime büyük bir önem verildi. Bu, uluslaşma yolundaki çabada devletin ideolojik bir enstrüman olarak eğitimi kullanmaya başlaması demekti. Kemalistler, yeni kurulan eğitim sistemi aracılığıyla Osmanlı Devleti ile var olan bağların koparılmasını ve eskiden sultana halifeye ve İslâm'a olan bağlılıkların Kemalist düşünceye, Türk kimliğine ve ulusa yönelmesini umdular. Oluşturulamaya çalışılan yeni birey ve toplum, modernlik yanlısı, Türk ulusçuluğunu özümsemiş ve birlik duygusuna sahip olmalıydı. Kısaca yeni eğitim sistemi ile Türkler arasında ulusal kimlik yaratılmak isteniyordu. Dolayısıyla modern seküler eğitim sisteminin kurulması ve topluma yayılması, Kemalist reformların hem temel amaçlarından biriydi hem de diğer reformların bir bakıma sigortasıydı. Çünkü yapılan diğer reformların devamlılığı, bunları benimsemiş ve koruyacak olan yeni nesillerin varlığına bağlıydı. Bu konuda inkılâp yıllarında Atatürk'ün yakınında bulunmuş Atay siyasi reformların gerçekleşmesinden sonra Türk toplumun yirminci yüzyıl topluluğuna doğru tekâmül etmesi için hiçbir engelin kalmadığını, geriye sadece “eğitim meselesinin” kaldığını ifade eder (Atay, 1980: 445-446). Aynı şekilde modern ulusu oluşturma projesinin önderi Mustafa Kemal de eğitimin birleştirilmesinden evvel, Meclisin dördüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmasında eğitime önemli vurgu yapıyordu. Yaptığı konuşmada basit ifadeli ve pratik bilgiler veren kitapların “Devlet kitabı” adı altında bastırılarak halka dağıtılması, tercümelerin yapılması, eğitim bilgisi ve yurt sevgisini geliştirmek amacıyla küçük çocuklar için bazı vilayetlerde yatılı okulların açılması gerektiğini ifade ediyor, eğitim

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

birliğinin önemini vurguluyordu (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I,1989:317). Yine İzmir'de halk ile yaptığı söyleşide: “Milletimizin, memleketimizin darülirfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 94) diyerek yapılacak eğitim hamlesini haber veriyordu.

Mustafa Kemal ve ekibi Osmanlı-İslam geçmişi yerine seküler bir cumhuriyet tesis ederken ulusçuluk temelli eğitim sistemi geçmişle bağları koparmada en etkili kurum olmuştur. Mustafa Kemal'in seküler eğitim sistemi öncelikli olarak siyasi ve felsefi karakterliydi (Robinson, 1965: 16). Modernliğin kendini dayattığı ve devletlerin türdeş uluslara mecbur olduğu bir tarihi dönemde Mustafa Kemal, bu tarihsel ve sosyolojik gerçekliği fark etmişti. Modern ve kalkınmış uluslar gibi olmanın akılcılık ve bilimcilikten geçtiğine inanan Mustafa Kemal'in ulusal eğitime büyük önem vermesi kaçınılmaz bir sonuçtu. Ulusun sorunlarını akılcı bir şekilde çözebilecek kadrolara ihtiyaç vardı. Kız-erkek, köylü kentli bütün ulus, çağdaş bir temel eğitime kavuşmalıydı. Bu, modern çağda var olmanın bir ön koşuluydu. Çünkü modern toplumlar üretime bir bütün olarak katılıyordu. Yalnızca erkeklerin faal olduğu bir toplumun modern dünyada yaşama şansı yoktu. Kadın unsurunun tüm alanlara katılmasının zorunlu olduğu gerçeği kurucu kadro tarafından görülmüştür. Atatürk bu gerçeği “Bir heyeti içtimaiye, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerini müsamaha edelim de kitlenin heyeti umumiyesi mazharı terakki olabilsin? Mümkün müdür ki, bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilsin? Şüphe yok, terakki adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve sahai terakki ve teceddütle birlikte kat'i merahil edilmek lazımdır. Böyle olursa, inkılâp muvaffak olur (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 226-227).

Bu bağlamda istenilen düşüncede yeni nesillerin yetiştirilmesi gereğine inanan Mustafa Kemal, öğretmenlere, “... Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenlen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar ister. Yeni nesli, bu evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir” ve “sizin muvaffakiyetiniz, Cumhuriyetin muvaffakiyeti olacaktır” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 178-179) diye seslenerek rejimin devamlılığında eğitimin önemine vurgu yapıyordu. Beynelminel terbiye, dini terbiye ve ulusal terbiye olmak üzere üç farklı terbiye biçiminden söz eden Mustafa Kemal, ancak terbiyenin bir ulusu hür, müstakil, şanlı ve âli bir heyeti içtimaiye halinde yaşatabileceğini ifade ettikten sonra Türk Cumhuriyetinin yeni nesile vereceği terbiyenin ulusal terbiye olacağını kararlılıkla beyan eder. Mustafa Kemal, dünyada yaşayan, ana baba ve hoca terbiyesiyle terbiye görmüş ve ulusal terbiyeden yoksun esaret altındaki üç yüz milyon Müslüman örneğinden hareketle, ulusal terbiyenin ulusların hayatiyetindeki önemine ısrarla vurgu yapar (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 206). “Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 202) ifadesiyle cumhuriyetin pozitivist veçhesini dillendiren Mustafa Kemal, eğitim birliği konusunda görüşünü şöyle ifade ediyordu: “ Büyük millet, cihan ailei medeniyetinde mevkii ihtiram sahibi olmağa lâyık Türk milleti, evlâtlarına vereceği terbiyeyi mektep ve medrese namında birbirinden büsbütün başka iki nevi müesseseye taksim etmeğe halen katlanabilirmiydi? Terbiye ve tedrisatı tevhit etmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden mürekkep bir millet yapmaya imkân aramak abesle iştigal olmaz mıydı? (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 220) Tüm bu ifadelerden çıkarılacak sonuç ulusal bir eğitim anlayışının istenilen toplumu oluşturmada ne kadar önemli görüldüğüdür.

Ulusal eğitimin programı ulusal kültüre göre şekillenmeli ve bunun yayılmasını sağlamalıydı. Çünkü ulusun düştüğü zor durumların müsebbibi geleneksel eğitim anlayışıdır. Mustafa Kemal, ulusal kültürden yoksun geleneksel eğitim anlayışına yaptığı eleştiriyi şöyle ifade eder: “Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanısındayım. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

devrin hurafatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyeyi milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehayı millimizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 19-20). Geleneksel eğitime yapılan bu eleştiriler genel olarak, onun ulusal olmadığı, dolayısıyla ulusal dil, tarih ve sanata yani topyekûn ulusal kültürün gelişmesine olanak vermediği, sonuç olarak ta ulusal benliğin gelişime katkı sağlamadığı şeklindedir (Aytaç, 1984: 13). İlâveten geleneksel eğitimin modern bilime kapalı olduğu dolayısıyla “çağın ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermediği”, yöntem itibariyle yaratıcı nesiller yetiştirmediği yönünde eleştiriler yapılmıştır (Aytaç, 2001: 106).

Bunun için çağın gereklerine kapalı olmayan ulusal bir eğitim programı olmalıdır. Mustafa Kemal’e göre ulusal bir eğitim programının temel noktaları ikidir: “1. Hayatı içtimaiyemizin ihtiyaca tetabuk etmesi. 2. İcabatı asriyeye tevafuk etmesidir. Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çenber içine alıp cihan ile alakasız yaşayamayız... Bilâkis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 48). Benzer bir şekilde 1925 Öğretmenler kongresinde başbakan İsmet (İnönü), uluslaştırma politikası olarak ulusal eğitim politikasını tanımladı. Şöyle ki: “Biz ulusal eğitim politikası istiyoruz. Bunun anlamı nedir. Bunu karşıt anlamı ile daha iyi anlarız. Ulusal eğitimin karşıtını sorduklarında, biz bunun ne dinsel bir eğitim ne de uluslararası bir eğitim olduğunu söyleriz. Verecek olduğunuz eğitim dinsel ya da uluslararası olmayacak fakat ulusal olacak... Bizim eğitimimiz bizimkisi olacak ve bizim için olacak. Ulusal eğitimi iki yönlü düşünebiliriz: siyasal ve ulusal yön. Bizim isteğimiz şekli ile bu ulus bir ve tek ulus resmi çizmedi. Bu kuşak, bilinçle ve bilimin rehberliğinde ciddi bir şekilde çalışırsa, Türk ulusu, kültürel sosyal ve ideolojik yönlerden tam ve mükemmel bir ulus olabilir... Birlikte yaşayacaksak birleşmiş bir millet olarak yaşayacağız. Bu ulusal eğitim olarak adlandırdığımız sistemin amacıdır (Eskicumalı, 1994: 130). 1931 ve 1935 tarihli CHP programlarına yansıdığı şekliyle ulusal eğitimin prensipleri, şöyledir: “Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli ve vatanperver olmalıdır. Fırkamız, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine fevkalâde ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ve kudretini, nefsine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir. Türk dilinin milli, mükemmel ve mazbut bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddi teşebbüse devam olunacaktır. Fıkramız, Türk vatandaşlarının vücude getirmiş oldukları ve getirecekleri bütün spor teşekküllerini milletin kuvvetli ve iradeli tutulması noktasından fevkalâde mühim addeder, bu teşekkülleri idame ve himaye eylemeyi vazife bilir (Parla, 1995: 71-78). Yine CHP’nin 1931 tarihli parti programında bulunan “kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik yurttaş yetiştirmek... Türk milletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Türkiye Devletine hürmet etmek ve ettirmek ” ve 1935 tarihli programda “kuvvetli cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, lâyük ve devrimci yurddaş yetiştirmek” ifadeleri uluslaşma sürecinde eğitimden beklenen işlevi ortaya koymaktadır (Parla, 1995: 71,74).

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, modernlik karşısında mağlup olmuş ülke aydınları gibi Kemalistler de eğitimi, geniş şümüllü siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümün köşe taşı olarak gördüler. Bu bağlamda eğitime çok büyük bir sorumluluk atfedildi. Eğitim vasıtasıyla toplum dinsel ve geleneksel bağlardan koparılabilir, seküler okullar vasıtasıyla halkın uzak olduğu modernlik, sekülerizm, akılcılık ve modern bilim ülke sathına yayılabilirdi. Burada eğitim iki bakımdan işlev görmeliydi. Bir taraftan istenmeyen Osmanlı-İslami kimlik bağları zayıflatılacak, diğer taraftan seküler cumhuriyetçi kimlik güçlendirilecekti (Szyliowicz, 1969: 161). Eğitim, “geleneksel inanç ve bakış açılarından kurtulmanın” ve “ ulusal isteği beslemenin” ve “bağımsız bir ulusal devleti sürdürme kararlılığı yaratmanın” en iyi vasıtasıydı (Kazamias, 1966: 115). Yaygın ulusal eğitim hem modern devletin hem de ulusun yaratılmasında temel olacaktı. Okullar,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

bayrak törenleri, ulusal günler gibi ritüeller ve ulusal dil, ulusal tarih ve ulusal literatür ile ifade edilmiş programları vasıtasıyla ulusallık duygusunu yükseltecekti (Lister, 1995: 110).

Okullar Cumhuriyet döneminin yeni kimliğini oluşturmada merkezi araçlardı. Mustafa Kemal'e göre "Mektep genç dimağlara, insanlığa hürmeti, millet ve memleket muhabbeti, şerefi istiklâli öğretir... İstiklâl tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için takibi muvafık olan en salim yolu belletir... Memleket ve milleti kurtarmağa çalışanların aynı zamanda mesleklerinde birer namuskâr mütehasıs ve birer âlim olmaları lâzımdır. Bunu temin eden mekteptir. Mektebin vereceği ilim ve fen sayesinde ki Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiiri ve edebiyatı, bütün bedayiiyle inkişaf eder" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 47). Ulusal eğitimin memleket çapında hızla yayılmasına özen gösteren Mustafa Kemal ve ekibi, bu sayede memleketin asli unsuru olarak gördüğü köylü nüfusun cehaletinin giderilmesini amaçlıyordu (Atatürkçülük Cilt:I, 2001: 291-292). Devletin görevi "memleket davalarının ideolojisini, Atatürkçülüğü anlayacak, anlatacak nesilden nesile yaşatacak, kişi ve kuruluşlar yaratmaktı (Atatürkçülük Cilt: III, 2001: 132). Devlet, her şeyden evvel çocuklara ve gençlere "Milletine, Türkiye Devletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine düşman olanlarla mücadele esbap ve vasaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakkı beka yok" olduğunu öğretecekti (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 49). Kurucu önderlerin, yurttaşların ulusal toplulukla bütünleşmesinde özel bir yer tanıdıkları 'okul', Cumhuriyetçi ideoloji ve özelde Fransız cumhuriyetçilerinin bu kurumdan beklentileriyle paraleldi. Okul bireylerin sosyalizasyonda, yeni toplum projesine entegrasyonunda ve yeni projeyi tanımlayan norm ve değerlerin genç kuşaklar tarafından içselleştirilmesinde, diğer bir ifadeyle açıkça sınırları belirlenmiş, ortak bir kültüre, dile, dine ve etnik mirasa sahip Türk seküler ulusunu oluşturmada merkezi bir yere sahipti (Kazamias, 1966: 220). Öte yandan okul, ulusal kimliğin bel kemiği olan Türkçenin aktarımında (Harf devriminden sonra) temel bir öneme sahipti. İnşa edilmek istenen seküler toplum- lâik devlet projesinde merkezi yönetim ve biçimlendirme avantajı sağlıyordu (Üstel, 2004: 127). Bu, yirminci yüzyılda eğitim programlarının ana karakteristik özelliklerinden biri olan "bir ulusal birlik ve kimlik duygusunu pekiştirmek için okulların kullanılması" (Heater, 2007: 195) anlayışı ile paralellik arz etmekteydi.

Modern bir ulus olmanın hem teknik açıdan hem de bilinç bakımından ulusal eğitimden geçtiğini kavrayan kurucu kadro ülkedeki okullaşmayı ve okur-yazarlığı olabildiğince artırmak istemiştir. Öğretimin içeriğinin ve pedagojik alt yapısının yeni kurulan ulus-devletin beklentileri doğrultusunda değiştirilmesi yönünde ciddi adımlar atılmıştır. Diğer tüm ülkelerde olduğu gibi ilköğretim okulundan beklenen temel bilgilerin öğretimi ve gençlerin toplumun değerlerine uyum sağlatmasıdır. Eğitim tüm seviyelerde siyasi mutabakatın ve ulusçuluk duygusunun gelişmesinin aracı haline getirilmiştir (Kazamias, 1966: 209). Cumhuriyet döneminde öğretim programında yapılan ilk düzenlemeler 1924'te Vasıf Beyin Eğitim Bakanlığı sırasında gerçekleşmiştir. Değişiklikler pedagojik ve ideolojik yönde gerçekleşmiştir. Osmanlı ideolojisine bağlı görüşler ayıklanmış, Cumhuriyet ideolojisine uygun görüşler koyulmuştur. Öğrencilerin seviyelerine göre ders programları hazırlanmış ve cumhuriyetçi yurttaşın üretimine yönelik değişiklikler yapılmıştır (Üstel, 2004: 129; Kafadar, 1997: 158).

Bu dönemde eğitimden amaçlanan "aynı"laştırmaktır. Cumhuriyet ve ulus devletinin siyasi ve sosyal projesi aynılaştırmaya yönelirken, "milli terbiye" özellikle otuzlu yıllardan itibaren söz konusu projenin pedagojik meşruiyet zemininin oluşturacaktır. Diğer bir ifadeyle eğitimin başat hedefi olan "yurttaşlar topluluğu" oluşturma projesinin pedagojik düsturu "millilik"tir. 1936 tarihli İlkokul Programı bunu iyi bir şekilde yansıtır: "İlkokul, çocuklara milli kültürü aşlamak mecburiyetindedir. İlkokulun, içinde yetişen bütün vatandaşları aynı milli ülkülere, aynı milli gayelere bağlamak için lazım gelen bütün bilgiler, itiyatları, alâkaları, ülküleri, hizmet arzusunu en verimli şekilde kendilerine vermesi ve telkin etmesi en önemli ödevidir. Millet, hayatı ve istikbali için zaruri gördüğü bütün kıymetleri ve ülküleri vatandaşlarına aşılamağı her şeyden önce

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

ilkokuldan bekler (Üstel, 2004: 138). Cumhuriyet dönemi yurttaşlık eğitimine büyük önem veriyordu. Çünkü yurttaşlıkla ilintili olan kimlik cumhuriyetçilerin arzu ettiği ulus kimliğidir (Heater, 2007: 11).

Öğretimin birleştirilmesiyle hedeflenen şey, ulusun bütünlüğünü bozmaya yönelik faaliyetleri ortadan kaldırmaktı. Çünkü farklı okullardan çıkan insanlar, farklı bir kimliğe sahip oluyordu. Osmanlı deneyiminde bu acı tecrübeyi yaşamış olan Türkler, bu hatayı tekrar yapmak istemiyorlardı. Bu konuyu Atatürk 1924 yılında yaptığı bir konuşmada dile getirir ve “İmparatorluk hududu dâhilinde de her millet kendi lisanı ve dinini talim ederdi. Fakat bu mektepler ihanet projelerine hizmet ettiler” diyerek eğitimin bir merkezden yapılmasının gerekliliğine işaret eder (Parla, 1995: 283). Kurucu kadronun eğitime olan ilgisi sadece Tevhid-i Terdisat ile sınırlı kalmamıştır. Eğitimin devlet kontrolünde olmasında ısrar eden Mustafa Kemal aslında yeni bir kimlik arıyordu (Ayca, 2005: 139). Yeni nesile cumhuriyet iyi anlatılacak, bunlar bilinçli yurttaşlar olarak yetiştirilecektir. Erdemli yurttaş toplumun ortak çıkarına hizmet eden yurttaşdır. Cumhuriyetçiler için yurttaşlık basit bir şekilde çeşitli dokunulmazlıklar ve ayrıcalıklara sahip yasal bir statü değildir. Yurttaşlık, kamu işlerine aktif iştiraki ve ortak çıkara bağlılığı gerekli kılan bir hayat tarzıdır (Dagger, 1997: 98-99). Yurttaş cumhuriyetçiliği olarak adlandırılabilir bu yaklaşımda en iyi devlet biçimi, siyasal olarak erdemli insanlardan oluşan bir yurttaşlar grubu ve adil bir yönetim şekli gerektirir. Devlet keyfi olarak yönetilen değil, bir tiranlık değil, anayasayla yönetilen siyasal varlık bağlamında bir “cumhuriyet” olmalıdır. Yurttaşların aktif destek ve katılımı olmadan bir “cumhuriyet” olanaksızdır (Heater, 2007: 14). Klasik cumhuriyetçiler için eğitimden beklenen işlev, kamu çıkarını bireysel çıkarın üzerine taşımasıdır. Fakat bu kişisel istekleri ikinci dereceye atarak ya da bitirerek değil, kamu çıkarı ve bireysel arzuları dikkatli bir şekilde biçimlendirerek olmalıdır (Dagger, 1997: 117). Dolayısıyla cumhuriyetçi kadrolar ulusal eğitimden “erdemli” diğer bir ifadeyle kendi arzularının yanı sıra “kamu yararını” da gözeten yurttaşlar yetiştirmeyi arzu etmiştir.

Ulusal ve genel eğitim, Cumhuriyetin yeni bir ulusal kimlik ve egemen kültür oluşturma kampanyasında merkezi bir yere sahipti. Atatürk’ün genel amacı kendi ideolojik dünya görüşüne göre disiplinli ve itaatkâr bir Türk ulusu oluşturmaktı. Tevhid-i Terdisat Kanunu, seküler ve yurtsever bir kolektif bilinci oluşturma amacını taşıyan ulusal bir eğitim sistemini meydana getirdi. Cumhuriyet rejimi, tek tip hale getirilmiş tebaasından, geleneğin tüm yansımalarına düşman, seküler ve pozitivist ahlâki ilke edinmiş yeni bir ulus icat etmek istiyordu (Yavuz, 2005: 76).

Tüm bu izahatlardan sonra diyebiliriz ki Tevhid-i Terdisat ile aynı fikir, aynı duygu ve aynı düşüncede insan yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu sayede Türkiye’de ülkü birliği ve kültür birliği yönünde güçlü adımlar atılmış, uluslaşma hız kazanmıştır. Okullar lâik bir zemine çekilmiş, ulusal bütünlüğe zarar vermesi muhtemel olan yabancı okullar kontrol altına alınmıştır. Hayatın en hakiki mürşidi olan pozitivist bilime temel değer olarak kabul edilmiştir. Rejim, uygun nesiller yetiştirerek kendini garantiye almak istemiştir (Çaycı, 1995: 31). Devlet tarafından kontrol edilen eğitim, Türk toplumunun kültürel ve siyasal homojenliğini temin etmenin bir vasıtası olarak görülmüştür. Bu kanunla kadınlara eşit eğitim şansı verilmiştir. Birçok kadının eğitim almasına ve profesyonel hayata iştirak etmelerine zemin hazırlamıştır.

Değerlendirme

Genel olarak baktığımızda cumhuriyet döneminde, Osmanlı-İslam geçmiş silinmek istenmişti. Eğitim, Türkiye’nin büyük dönüşümünün temel aracı oldu. Devrimci ideolojinin temeli sekülerizm olduğu için eğitim sekülerize edildi. Okulların, ilköğretimden üniversiteye kadar devlet kontrolüne alınması, öğretmen ve teknik personel yetiştiren kurumların oluşturulması, eğitimin halkın tümüne yayılması, eğitim dilinin tek olması ve ortak bir ulusal kültürün içeriği oluşturmaya modern bir yönelimdi (Kazamias, 1966: 263-264). Eğitim, tek bir ortak kimliğe sahip homojen bir

Turkish Studies

nüfus yaratmak amacıyla Türk sosyal mühendislik projesinde merkezi bir rol oynadı (Kaplan, 1999).

Cumhuriyet ideolojisi olan pozitivizm, bir yandan siyasal rakiplerin ve muhaliflerin dinciliklerine karşı çıkılmasını sağlamada, diğer yandan da pozitivizmin gereği olan düzen içinde ilerleme için gereken güçlü bir merkezi devleti sürdürmedeki katkısında ortaya çıkmaktadır. Yeni okullar ya da yeni eğitim ve bunun arkasındaki pozitivist düşünce, başta sanayileşme yoluyla ekonomik kalkınma olmak üzere, düzen içinde ilerleme biçiminde gelişecek süreç sonunda çağdaş-uygar dünyaya katılma ya da ulaşma gibi bir temel hedef üzerine kurulmuş ve benimsenmişti. Dolayısıyla bu anlamda pozitivizmin, Cumhuriyet'in, en azından kuruluş aşamasında en önemli dayanaklarından birini oluşturduğu söylenebilir (Yılmaz, 1997: 163-164).

Ulus ile devleti birleştiren bağ ne olursa olsun, modernleşme ile birlikte “eğitim” kurumu devletlerin bir ideoloji aktarım aracı olmuş ve 20. Yüzyılında bu anlayış küreselleşmiştir. Bu küresel süreç Cumhuriyetin kurulması ile yakalandı ve kurucu kadro, eğitim kurumunu modern ve küresel biçimiyle algıladı. Dolayısıyla kurucu kadronun eğitim ile ilgili reformları dönemin dünyasının bu bağlamda da anlaşıldığını ortaya koymak bakımından manidardır. Başka bir anlatımla kurucu kadro devlet merkezli eğitimin, bireyleri ve toplumları dolayısıyla mevcut siyasi sosyal ve ekonomik yapıyı dönüştürmedeki gücünü görmüşlerdir. Cumhuriyetçi kadronun, modern bir ulusal kimlik oluşturması ve sadakatin sürekli kılınması için sistemli ve programlı bir şekilde eğitime yönelmesi bütün ulus-devletlerde görülen bir eğilimdi. Eğitimdeki bu yönelim Fransız modeli ile büyük benzerlik arz etmektedir. Tek amaç (seküler aydınlanma), tek program (tüm okul çocuklarının öğrenmesi gereken aynı içerik), tek dil (Türkçe) üzerine oturan ulusal yönetim çatısı geliştirildi. Ülke boyunca standartlaştırılmış okul sistemi vasıtasıyla, Türk ulusal kimliği yaratımı için kültürün homojenleştirilmesine çalışıldı.

KAYNAKÇA

- ATATÜRK, M. K. (1984). *Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar*, (Konuşmaları Seçen, Giriş yazısı Yazan ve Yayına Haz. Kemal Aytaç), Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ATATÜRK, M. K. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, T.T.K Basımevi, 1989.
- ATATÜRK, M. K. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, T.T.K Basımevi, 1989.
- ATATÜRK, M. K. *Atatürkçülük* (Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri), Cilt:1, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, No:324, 2001.
- ATATÜRK, M. K. *Atatürkçülük* (Atatürkçü Düşünce Sistemi), Cilt:3, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, No:326, 2001.
- ATAY, Falih Rıfki (1980). *Çankaya*, İstanbul.
- AYCAN, Nihat. (2005). The Process of Getting Identity in Turkish Society: Kemalist Education”, *Journal of Social Sciences*, 1 (3), pp.136-140.
- AYTAÇ, Kemal. (2001). “Atatürk'ün Eğitim Görüşü”, *Atatürkçülük* (Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler), Cilt:2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BARNARD, Frederick M. (1963) “Herder's Treatment of Causation and Continuity in History”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 24, No. 2. (Apr. - Jun., 1963), pp. 197-212.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

- BARNARD, Frederick M. (1969) "Culture and Political Development: Herder's Suggestive Insights", *The American Political Science Review*, Vol. 63, No. 2. pp. 379-397.
- BAŞGÖZ, İlhan.(1999). *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BERKES, Niyazi. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Haz. Ahmet Kuyaş), İstanbul: Y.K.Y.
- BRUBAKER, Rogers.(1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Cambridge: USA: Harvard University Press.
- ÇAYCI, Abdurrahman. (1995). "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (Öğretimin Birleştirilmesi Yasası) Atatürk İnkılâpları İçindeki Yeri ve Önemi", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Lâikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- ÇETİN, Halis. (2001). "Devlet, İdeoloji Ve Eğitim", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:25, No:2. Ss.201-211.
- DAGGER, Richard. (1997). *Civic Virtues: Rights, Citizenship, and Republican Liberalism*, Cary, NC, USA: Oxford University Press.
- DAVISON, Andrew. (2002). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- DUMONT, Paul. (2005). *Mustafa Kemal; Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Zeki Çelikkol), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ERÖZDEN, Ozan. (1997). *Ulus-Devlet*, Ankara: Dost Kitabevi.
- ESKİCUMALI, Ahmet. (1994). *İdeology and education: Reconstructing the Turkish curriculum for social and cultural change, 1923-1946*, University of Wisconsin-Madison, Unpublished Ph.D.
- GAWOREK, N. H. (1977). "Education, Ideology, and Politics: History in Soviet Primary and Secondary Schools", *The History Teacher*, Vol. 11, No. 1. pp. 55-74.
- GENÇ, Reşat.(2005). *Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar* (3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları), (Haz. Reşat Genç), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- GOUTTMAN, Rodney. (1977). "Educational Administration's Hidden Priority", *International Review Education*, Vol:23, No:1. pp,129-132.
- GÖKÇE, Feyyat. (2000) *Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim*, Ankara: Eylül Yayınları.
- GUTEK, Gerald L. (2006). *Eğitime Felsefi Ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (Çev. Nesrin Kale), Ankara: Ütopya Yayınları.
- GÜVEN, İsmail. (2000). *Türkiye'de Devlet Eğitim ve İdeoloji*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- HANS, Nicholas. (1958). "Nationalism and Education in Asia", *Comparative Education Review*, Vol:2, No:2, pp,4-12.
- HEATER, Derek. (2007). *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, (Çev. Meral Delikara Üst), Ankara: İmge Kitabevi.
- INAL, Kemal. (2004). *Eğitim ve İktidar*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- İNKELES, Alex. (1969) "Making Men Modern : On the Causes and Consequences of Individual Change in Six Developing Countries", *American Journal of Sociology*, Vol:75, No:2. pp,208-225.

- KAFADAR, Osman. (1997). *Türk Eğitim Düşüncesine Batılılaşma*, Ankara: Vadi Yayınları.
- KAPLAN, İsmail. (1999). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAPTAN, Saim. (1998). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara.
- KAYA, İbrahim. (2006). *Sosyal Teori ve Geç Modernlikler; Türk Deneyimi*, Ankara: İmge.
- KAZAMIAS, Andreas M. (1966). *Education and The Quest for Modernity in Turkey*, The University of Chicago Press, Chicago.
- LISTER, Ian. (1995). “Educating beyond the Nation”, *International Review of Education*, Vol. 41, No. 1/2, Moral Education, pp. 109-118.
- MCLAREN, Angus. (1981). Revolution and Education in Late Nineteenth Century France: The Early Career of Paul Robin”, *History of Education Quarterly*, Vol:21, No:3. pp.317-335.
- PARLA, Taha. (1995). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları (Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u)*, Cilt:3, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PARLAK, İsmet. (2005). *Kemalist İdeolojide Eğitim; Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Turhan Kitabevi
- PERKINSON, Henry J. (1965). “Rousseau’s Emile: Political Theory and Education”, *History of Education Quarterly*, Vol:5, No:2, pp.81-96.
- QVORTRUP, Mads. (2003). *Political Philosophy of Jean-Jacques Rousseau: The Impossibility of Reason*, Manchester, GRB: Manchester University Press.
- ROBINSON, Richard D. (1965). *The First Turkish Republic: A Case Study in National Development*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- SAKAOĞLU, Necdet. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SARIBAY, Ali Yaşar. (1997). “Post-Modern Ulus Olmanın Teorik Olasılıkları”, *Tarih ve Milliyetçilik, I. Ulusal Tarih Kongresi Bildirileri*, Mersin Üniversitesi: ss.4-6..
- SHANKS, Andrew. (1999). *God & Modernity: A new and better way to do theology*, London, UK: Routledge.
- SPENCER, Vicki. (2007). “In Defense of Herder on Cultural Diversity and Interaction” *The Review of Politics*, 69, pp. 79–105.
- SZYLIOWICZ Joseph S. (1969). “Education and Political Development in Turkey, Egypt, and Iran”, *Comparative Education Review*, Vol:13, No:2, pp.150-166.
- TEKELİ, İlhan. (1983) “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:3. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TILLY Charles. (2005). *Avrupa’da Devrimler: 1492-1992*, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul: Literatür Yayınları.
- TRACHTENBERG, Zev M. (1993). *Making Citizens; Rousseau’s Political Theory Of Culture*, London, GBR, Routledge.
- ÜSTEL, Füsün. (2004). “Makbul Vatandaş”ın Peşinde; II: Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul: İletişim Yayınları.

-
- WIBORG, Susanne. (2000). "Political and Cultural Nationalism in Education. The Ideas of Rousseau and Herder Concerning National Education", *Comparative Education*, Vol:36, No:2, Special Number (22), pp,235-243.
- WINTER, Michael. (1999). "Kemalist Türkiye'de Eğitimin Modernleşmesi", *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, (Haz. Jacop M. Landau), (Çev. Meral Alakuş), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- YAVUZ, Hakan M.(2005). *Modernleşen Müslümanlar, Nurcular, Nakşîler, Milli Görüş ve Ak Parti*, (Çev. Ahmet Yıldız), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- YILMAZ, Muhsin. (1997). *Sistemci Yaklaşımın Felsefe ve Eğitim Görüşleri Açısından Türk Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.